

Manuel FORCANO (ed.), *Llibre de la Creació*. Barcelona: Fragmenta Editorial 2012, 171 pp.

Una de les aportacions més grans al pensament religiós jueu de l'època medieval (almenys des del segle XII) —si no és la més gran— és la literatura i la praxi cabalística. L'enriquiment en idees, imatges i sentiments que significà la literatura cabalística per la multiseular ciència talmúdica, sovint tan resseca al llarg de la història del judaisme ortodox, fou més que notable, però, a la vegada, tot un repte. Un repte al qual l'ortodòxia respongué negant-li (a la fi) el pa i la sal per haver-se endinsat en el llot de les anomies més salvatges de Xabbetai Zvi i Jacob Frank. Eren els segles del sabateisme (segles XVII-XIX). Bandejada i tot, la càbala no deixà ni deixa de florir esponerosa fins i tot en les venes del judaisme més ortodox. Allí, encara que no hi tingui veu oficial, se sent i sona ben viva i eficaç àdhuc en el culte; no diguem ja en els costums i en el folclor en general. A més, la fe de molts grups de jueus hasídics no sabia respirar fora de l'hàbitat de la càbala..., encara avui.

Per a nosaltres, la importància de la càbala creix encara, perquè és la gent de la Catalunya del Nord qui li oferí bressol quan va néixer. Això és evident tant si creiem, amb la majoria d'investigadors, que la càbala es gestà a Provença a finals del segle XII i que des d'allí viatjà humilment a Girona per a ser-hi confirmada per Bonastruc Sa Porta, com si pensem que el seu primer punt de creixement després de Provença el proporcionà l'aljama de Barcelona, com vol M. Idel. Tant hi fa. De fet, és a Barcelona on ha d'anar Abraham Abulàfia —el gran cabalista (almenys s'ho creia)— per a informar-se sobre la «càbala» del llibre que volem comentar, *Sefer Yesirah* o *Llibre de la Creació*. A Barcelona hi trobà dotze còpies/comentaris de l'obra. És que per aquell temps era ja tota una tradició interpretar l'obra a la llum del pensament cabalista. L'obra semblava fins i tot ser-hi predestinada des dels seus orígens. La seva manera de parlar dels principis de la creació, de les lletres obreres (els signes gràfics de l'alefat) que la fan factible, de les 231 portes que hi menen..., tot això (juntament amb el material d'un altre cèlebre llibre, el *Sefer ha-Bahir*, els relats de tarannà místic dels talmuds, de la Mixnà, de la literatura dels *Hekalot*, etc) agullonà la intel·ligència i la imaginació religiosa dels jueus de la nostra Provença, que es veieren, com qui diu, encara més autoritzats a no témer cap mena de capbussament dins les aigües procel·loses i sempre ambigües de la mística que corria per les venes del judaisme a partir dels dies del profeta Ezequiel en la seva visió del carruatge que sembla insinuar-se en el cap. 1 de la seva compilació.

Per tot això era tan important que aparegués a casa nostra la versió al català del *Llibre de la Creació*. Fou una obra (no l'única, ni de bon tros) de la qual pouaren i pouen encara molt sovint els cabalistes. Ja des dels dies de Safed, la cèlebre capital de la càbala a Galilea (segle XVI) (p. 39-40), Isaac de Llúria —altrament dit Ari— en féu una recensió molt personal d'acord amb els interessos del *Zohar* (la Bíblia dels cabalistes). A continuació, el Gaó de Vilnius (segle XVIII) en féu la

recensió que quedà com a definitiva. És la que s'anomena, per això, la recensió Gra/Ari, la usada com a text base en totes les versions modernes en les nostres llengües: al llatí (tres en el segle XVI!), a l'alemany, a l'anglès, a l'italià, al txec, a l'idiix, al castellà (en el 2006), etc.

Sobre totes aquestes traduccions (pp. 39-45), la catalana té l'avantatge de prendre el *Llibre de la Creació* en el seu moment més pur (fins allà on és possible d'heure'l). M. Forcano tradueix excel·lentment el text més primitiu que podem establir, el que es troba en l'ed. Màntua 1562 (en les dues recensions, la curta i la llarga) i en la versió crítica de I. Gruenwald 1971 (p. 43). D'això ens en congratulem. L'aura poètica de la traducció és un altre mèrit afegit a la versió en català. S'hi esqueia particularment, en aquest tipus de llibre. Se n'ha de felicitar l'autor. És lògic, no obstant això, de discrepar, aquí o allí, en l'elecció d'un determinat mot per a representar els sempre «mistèrics» o màgics termes hebreus. Ha de romandre sempre una qüestió oberta si altres termes serien més adients alguna vegada. Segur que sovint serà simplement qüestió de gustos. Vull comentar-ne un cas perquè el crec important. Parlàvem a dalt de com la mística medieval s'endinsa en Ez 1 a l'encaç de les roderes marcades en aquest vell camí pels místics jueus dels primers segles, sense adonar-se que, passant-hi, en realitat les modificava; de fet, en fixava unes altres, inconscientment, és clar. Si haguéssim d'escollir un text sobre el que han passat moltíssimes generacions de místics jueus (deixem ara a part els cristians), segurament que tothom assenyalaria Ez 1. Aquí m'agradaria de puntualitzar alguna cosa de la versió d'Ez 1,5 per la qual opta Forcano (1,12, recensió curta [r.c.]):

Quatre: el foc ve de l'aigua.
 Amb ell traça i dissenya el Tron de Glòria,
 els *ofanim*,
 els serafins,
 les bèsties santes, *we-hayyot ha-qodeš*¹
 i els àngels servidors...

M. Forcano esmenta, consegüentment, (p. 14)² «les bèsties del Tron de la divinitat descrites per Ezequiel», que segons *Sefer Yesirah* han de ser correlatives amb les *sefirot*. En nota 17 a la recensió curta: «les bèsties santes són les quatre figures que apareixen arrossegant el Carró diví de la visió del profeta Ezequiel (Ez 1,1-28) i tenen rostre d'home, de lleó, de brau i d'àliga». Malgrat aquestes cares monstruoses (que pertanyen, sens dubte, a una mà posterior a Ezequiel), no es tracta de «bèsties» en el text que surt de les mans del profeta. Precisament se'ls dona el nom d'«éssers vivents», *hayyot* (i no querubins) per a diferenciar-los

1. Sense vocals en el text editat.
2. Per a la traducció de «bèsties» cf. també la nota 12. 17 r.c.; r. ll.: 1,5.14. Altres citacions d'Ez en l'obra: r. ll.: 4,2 (Ez 3,12 eulogia).

dels monstres que protegien l'entrada dels temples de Babilònia. «Perquè són servents del gran Senyor de l'univers porten en si mateixos alguna cosa de la singularitat de Yhwh» que deia W. Eichrodt en el seu conegut comentari i.l. Estrictament, Ezequiel parlava de «quelcom semblant (*dmwt*) a quatre éssers vivents», *hayyot*. L'exegesi contemporània no tradueix per «bèsties», en general. Ja W. Zimmerli i rere seu W. Eichrodt optaren per traduir *hayyot* com «éssers vivents» o simplement «vivents»,³ que sembla més adient al tarannà místic... Ja sé que molts (segurament la majoria d'exegetes) diran que no es pot parlar encara de mística en Ez 1. Però és igual, ja que aquí —en el *Llibre de la Creació*— es tractava menys d'una exegesi *stricto sensu* feta amb mètode històrico-crític que no pas d'intentar veure la lectura que l'autor de *Sefer Yesirah* feia d'Ez 1 —perquè per això el citava. I aquí no n'hi ha cap dubte—. De fet, d'aquest tipus de lectura («éssers vivents») en sortiren els àngels de la Presència o els àngels del Tron que fan l'adequada litúrgia davant Déu. Sempre és més comprensible aquest tipus d'evolució del pensament místic (éssers vivents > àngels) que no pas «bèsties» > àngels. Segurament que el(s) autor(s) de l'obra que ens ocupa no llegien «bèsties» en Ez 1. Demano amb això una lògica semblant a la que ha utilitzat M. Forcano per a traduir el mot hebreu de Ez 1,16: *ofannim*. Com acabem de veure a dalt, no ho tradueix per «rodes». I fa bé. Simplement transcriu *ofanim*. En els dies del *Sefer Yesirah* aquestes rodes eren ja una categoria angèlica, anomenada «ofanim». La mateixa lògica demana de traduir *hayyot* per «vivents» o «éssers vivents».

També crec oportuna una altra puntualització. Diu M. Forcano sobre l'obra: és un petit tractat «científic», essencialment, si partim de les seccions comunes a les diverses versions (p 37). Són, diu ell, els detentors de l'obra, els comentaristes i el seus editors els qui hi han introduït elements de la fe religiosa d'Israel. En aquesta línia hi ha els cabalistes. Carregar els elements de fe a les espatlles dels detentors de l'obra, els comentaristes i el seus editors, és pura hipòtesi. En tot cas, és del tot cert que els transmissors principals de l'obra, els cabalistes, ens l'han feta arribar amb fe. El mateix es pot dir dels comentaristes. Dels «detentors» no en sabem gairebé res. Però encara que fossin jueus d'escola gnòstica (o anti-gnòstics) se'm fa difícil d'entendre que escriguessin l'obra de contingut bàsicament màgic sense creure en l'existència del Déu d'Israel, creador de tot, a qui es creu poder imitar o, millor dit, *reactualitzar* (?). Allò que potser passa és que la màgia (en totes les religions, no; però, per a tots els creients, sí) no és necessàriament incompatible amb la fe. I quan veus les nombroses afirmacions de fe, tant

3. També els divulgadors de l'exegesi contemporània tradueixen semblantment. Cf., p. ex., les conegudes obres de G. Savoca i L. Monloubou i les nostres versions, la de la BCI, la castellana (CAB del 2003), la Nueva Versión Internacional, King James, New Jerusalem Bible, etc (no així la de Reina Valera del 1909, tot i que les edicions posteriors del 1960 i 1995 parlen de «seres vivientes» ...).

en la recensió curta com en la llarga,⁴ el més lògic és interpretar que creure en un Déu creador (imitable o reactualitzable)⁵ havia de formar part de l'ambient del segle III (o més tard) en què va néixer el *Sefer Yesirah* o *Llibre de la Creació*, al qual, per cert i com recorda l'A., els manuscrits més antics donen el títol de *Llibre de les lletres del nostre patriarca Abraham*.

La versió que ens ocupa ha estat curiosament realitzada, tant per l'autor com per l'editorial, cadascun en la part que li tocava. Hi ha pocs errors.⁶ Per acabar, volem felicitar l'autor i l'editorial per gosar editar aquesta mena d'obres per les moltes dificultats que comporta. Obres així són fonts necessàries, oi més, imprescindibles, per a entendre tant la gent que vivia en les nostres terres a partir de finals del segle XII com per a tota la càbala cristiana que posteriorment pourà del *Llibre de la Creació*.

Enric Cortès

Rodolf PUIGDOLLERS, *Introducció al Nou Testament. Quan la Paraula es fa Escriptura*, Barcelona: Claret 2013, 295 pp.

Rodolf Puigdollers ens obsequia amb un llibre que ens ajudarà a entrar en el Nou Testament; la nostra cultura li agraeix. Es tracta d'un manual senzill i pedagògic, destinat a tots els públics. Aquest desig incloent emmarca i condiciona notablement l'obra, ja que hom no hi trobarà vastes erudicions, sinó un esforç de síntesi i claredat, tasca no gens fàcil en el camp acadèmic. La intensitat pedagògica es manifesta també en les comparacions que es fan entre situacions típiques del món del segle I i algunes realitats actuals, de manera que el lector modern

4. El llenguatge bíblic utilitzat («el Senyor dels exèrcits», 1,1 r.c. (r. ll.: 6,1.2); «l'aliança de l'Únic», 1,3 (en les dues recensions); «el Creador», 1,4 (en les dues recensions); «un Senyor únic, Déu, Rei fidel», «des del sojorn de la seva santedat», 1,5 (r.c. i semblantment ibíd. 1,7); especialment significatiu (perquè innecessari per a l'obra: «Beneït i lloat sigui el Nom...», 1,9 (r.c.); també és especialment rellevant: «no hi ha res millor per sobre del plaer (*oneg*)», [2,4 (r.c.)] de conèixer Déu; important igualment la menció en 4,3 (r.c.): «per això el Nom, beneït sigui...» (íd. en 5,5 r.c.); semblantment en 6,10 en la r.ll.; ibíd.: «Abraham, el nostre pare... se li va revelar el Totpoderós i el va anomenar "el meu estimat". I "va creure en Ell i Déu li ho va tenir en compte per a justícia" (Gn 15,6) I va contreure una aliança amb ell i la seva descendència... l'aliança de la circumcisió, etc.». Es fa difícil d'extreure com a afegit posterior els elements de fe presents en les dues recensions.
5. És la tesi del manual del *Llibre de la Creació*.
6. Entre els errors d'una certa importància assenyalem, per a facilitar futures reimpressions: p. 18 lín. 26 ha de dir: «el valor numèric... sumen 341, ço és 8 (3+4+1)»; en la traducció de 1,13, lín. 1 r. c. s'ha de corregir el text hebreu; 2,3 lín. 9 r.c.: l'ordre de les lletres és erroni; 1,2 lín. 2 r. ll. hi falta una 'ayin.